

Bonaventura

Volmaakt leven

Over verlangen, volharding en vervulling

Vertaling:

Jan van den Eijnden ofm, Hubert Bisschops ofs,
Ria van Dinther osc, Jan Klok, Krijn Pansters

Inleiding, annotatie en commentaar:

Jan van den Eijnden ofm

DAMON

Inhoudsopgave

Noot van de vertalers	7
Inleiding	9
I De auteur	9
II Isabella van Longchamp	10
III Een boekje voor iedereen	11
IV Over volmaaktheid	11
V Over deugden	13
VI Samenhang van de hoofdstukken	18
VII Leeswijzer	19
Tekst <i>Volmaakt leven</i>	23
Voorwoord	25
1. Ware zelfkennis	27
2. Ware nederigheid	32
3. Volmaakte armoede	38
4. Zwijgen en zwijgzaamheid	44
5. Toeleg op het bidden	48
6. De gedachtenis van Christus' lijden	55
7. Volmaakte liefde tot God	64
8. Volharding tot het einde	66
Commentaar bij de tekst	72
Namenlijst	106
Bibliografie	111
Registers	113
De vertalers	118

Noot van de vertalers

De gebruikte Latijnse tekst van ‘Volmaakt leven, voor de zusters’ (*De perfectione vitae ad sorores*) is de tekstkritische editie van *Decem opuscula ad theologiam mysticam spectantia*, Quaracchi 1900², blz. 270-335.

Jan van den Eijnden heeft de eerste tekst van de vertaling, inleiding en commentaar aangeleverd. De andere leden van de vertaalgroep hebben deze van kritisch commentaar voorzien, waaruit de definitieve tekst is ontstaan.

De laatste Nederlandse vertalingen van Bonaventura’s *De perfectione vitae ad sorores* zijn meer dan zestig jaar oud. In 1925 verscheen *Over volmaakt leven. St. Bonaventura voor de zusters*, van de hand van Paschasius van Meerfeldhoven ofm cap, in 1945 *Over de volmaaktheid van leven*, van de hand van Mathias Goossens. Beide vertalingen voldoen niet meer als eigentijdse Nederlandse vertalingen. Bovendien gaat het om vertalingen zonder uitleg. Daarom zijn beide uitgaven niet meer geschikt om dit geschriftje van Bonaventura toegankelijk te maken voor lezers in de 21^e eeuw. Wij zijn van mening dat lezers in onze tijd gebaat zijn bij het lezen en begrijpen van wat Bonaventura indertijd opgeschreven heeft. Daarom hebben wij ons aan een nieuwe vertaling gezet die eigentijds is en toch dicht bij het Latijn van de oorspronkelijke tekst blijft. Daarbij hadden wij lezers voor ogen die niet per se gespecialiseerd zijn in middeleeuwse theologie en spiritualiteit, maar wel nieuwsgierig om daar kennis mee te maken en enigermate bekend met het christelijk gedachtegoed.

De vele schriftcitaten zijn allemaal vertaald vanuit de context in de tekst, om een vloeiende overgang van citaat en context te kunnen handhaven. Daarmee zijn een aantal citaten niet meer als zodanig herkenbaar, maar de verwijzingen in de voetnoten kunnen dit probleem ondervangen. De psalmnummering is niet die van de Vulgaat die Bonaventura gebruikte maar die van de Hebreeuwse bijbel die we in moderne uitgaven terugvinden. Daarnaast zijn een aantal verwijzingen naar klassieke en middeleeuwse auteurs in de voetnoten geïdentificeerd; een toelichting op deze personen wordt gegeven in een aparte namenlijst achterin het boek.

BONAVENTURA

Victor Crivelli: musée Jacquemart-André (Photo: Bulloz)

Inleiding

I De auteur

De auteur van *Volmaakt leven* is Bonaventura (1217-1274). Hij was een van de grote theologen uit de dertiende eeuw. Hij heeft gestudeerd en gedoceerd aan de universiteit van Parijs, in een tijd dat de theologie als wetenschap een grote ontwikkeling doormaakte. Het werk van de antieke filosoof Aristoteles was in een Latijnse vertaling na vele eeuwen van vergetelheid weer bekend geworden. Zijn alomvattende visie over de wereld, de mens, het zijn en het handelen vroeg om een christelijke reactie. Bonaventura behoort tot de theologen die nauwgezet onderzochten hoe de nieuw ontdekte filosofie zich liet verenigen met het christelijk geloof. Hij nam in dit debat een genuanceerde positie in. Door in dit debat over Aristoteles mee te doen heeft Bonaventura er blijk van gegeven een voor zijn tijd eigentijdse theoloog te zijn. Hij ging de uitdagingen van zijn tijd niet uit de weg.

Na zijn studies bekleedde hij als magister de franciscaanse leerstoel voor Godgeleerdheid aan de universiteit van Parijs. Hij heeft dit maar kort kunnen doen want in 1257 werd hij minister generaal (hoofd) van de toen nog jonge orde van de minderbroeders. Deze was in het begin van de dertiende eeuw ontstaan uit de beweging die Franciscus van Assisi in gang zette door zijn nieuwe en aanstekelijke wijze van leven in navolging van Christus. Bonaventura was in 1243 bij de minderbroeders ingetreden.

Zowel als theoloog als in zijn functie van minister generaal heeft hij veel geschreven: theologische studies en in zijn tijd als minister generaal voornamelijk geestelijke werken over de weg van de mens naar God en over diverse aspecten van het religieuze leven. Het meest bekende hiervan is wel zijn *Itinerarium mentis in Deum* (*De weg die de geest naar God voert*).¹ Verder schreef hij over kwesties die met het bestuur van zijn orde van doen hadden. Over de armoede bijvoorbeeld, die bij de min-

1 Bonaventura, *Itinerarium. De weg die de geest naar God voert*. Vertaald en toegelicht door J.C.M. van Winden. Scripta franciscana 3. Van Gorcum, Assen, 1996.

derbroeders altijd onderwerp van discussie en strijd geweest is, omdat Franciscus die op zo'n radicale wijze vorm had gegeven in zijn leven en in zijn ordesregel had vastgelegd.

Het kleine werkje *Volmaakt leven* behoort tot Bonaventura's geestelijke geschriften, maar hij is er ook aan begonnen vanuit zijn bestuurlijke verantwoordelijkheid. Als leider van de minderbroeders had hij een zekere verantwoordelijkheid voor vrouwen die, geïnspireerd door Franciscus, een arm leven wilden leiden. De meest bekende onder hen zijn de Clarissen. Zij behoren tot de orde waarvan Clara van Assisi aan het begin staat. Maar er waren meer vrouwenkloosters waar in franciscaanse geest geleefd werd, dan de kloosters waarin de regel van Clara onderhouden werd.

II Isabella van Longchamp

Een van die kloosters was het klooster van Longchamp bij Parijs. Dit klooster was gesticht door prinses Isabella van Frankrijk (1205-1270). Zij was de zus van koning Lodewijk IX, de Heilige. Zij koos uiteindelijk voor een leven in toewijding aan Christus en bleef daarom ongehuwd. Toch is zij nooit ingetreden in het door haar gestichte klooster. Zij gaf het de naam 'De nederigheid van Onze Lieve Vrouw' (*monasterium humilitatis beatae Mariae virginis*). De zusters die er woonden noemde zij 'mindere zusters', naar analogie van de naam van Franciscus' volgelingen: minderbroeders. Pas in 1264 werd het haar officieel toegestaan deze naam te gebruiken. Er blijkt wel uit hoe verwant Isabella zich voelde met de franciscaanse spiritualiteit. Het verbaast dan ook niet dat zij zich door franciscaanse geleerden van de universiteit van Parijs heeft laten bijstaan toen zij besloot een eigen regel te schrijven voor 'haar' klooster. Bonaventura was een van hen. Hieruit blijkt ook hoe gezien de minderbroeders waren aan het hof van de Franse koningen.

In 1259 betrokken de eerste zusters het nieuwgebouwde klooster. Isabella ging wonen in een eigen woning op het kloosterterrein. Een jaar later schreef Bonaventura op verzoek van Isabella zijn *Volmaakt leven*. Dit werkje is te lezen als een toelichting bij of aanvulling op haar regel. Een regel is meestal nogal praktisch en juridisch van aard. Het dagelijks leven wordt erin geregeld, procedures worden vastgelegd en

Voorwoord³

1. ‘Gelukkig de mens die U, Heer, onderricht en onderwijst in uw wet’.⁴ Ik maak er geen geheim van dat ik iemand alleen wijs acht als hij door de zalving van de Heilige Geest is onderwezen.⁵ Want, zoals de profeet David zegt, is alleen hij echt gelukkig en wijs van wie de Heer het verstand en de geest heeft onderricht en onderwezen in zijn wet.⁶ Alleen de wet van de Heer is zuiver en onberispelijk; alleen zij richt de zielen op het heil.⁷ Wat deze wet leert en onderwijst moet niet zozeer gezocht worden aan de buitenkant, in de letter, maar veeleer met de liefde van een geest die God toegedaan is. Wij moeten daarnaar verlangen in kracht en geest,⁸ opdat Hij die als enige in staat is de uiterlijke scherpte van de wet te veranderen in innerlijke zoetheid, ons innerlijk kan onderrichten.⁹

De wet van der Heer leert ons wat te doen en te laten, wat te geloven en te bidden, en wat te verlangen en te vrezen. Zij leert zuiver te zijn en onberispelijk; beloften te houden en fouten te betreuren. Zij leert de dingen van de wereld af te wijzen en de dingen van het vlees te

3 Bij bepaalde kernbegrippen en -thema’s wordt in de voetnoten verwezen naar het uitgebreidere commentaar achter de tekst.

4 Ps. 94,12

5 1 Joh. 2,20

6 Met de wet van de Heer wordt heel de Heilige Schrift bedoeld. Of beter nog: het geloof dat de Heilige Schrift aanreikt en dat door de Kerk wordt behoed, geïnterpreteerd en overgeleverd (traditie). Voor uitgebreidere toelichting, zie blz. 72.

7 Ps. 19,8

8 1 Tess. 1,5

9 Het woord ‘moeten’ komt veelvuldig in dit geschrift voor. Er moet van alles gedaan of gelaten worden. Het gaat hier niet om commando’s of morele opdrachten. Het woord is te verstaan zoals in uitdrukkingen als: ‘om bij het station te komen, moet je de tweede straat links nemen’, of ‘om op tijd te komen, moet je zeker de trein van half acht hebben’. Het gaat om consequenties die een gesteld doel met zich meebrengt voor het handelen.

verwerpen.¹⁰ Ten slotte leert zij heel het hart, heel de ziel en heel het
 20 verstand te richten op Jezus Christus alleen.¹¹

Vergeleken met de leer van de wet is alle wijsheid van de wereld
 dom en dwaas. Bernardus zegt: ‘Iemand mag zeggen wat hij wil, ik
 zal hem pas wijs noemen wanneer hij God vreest en bemint’.¹² Niet
 25 wie naar deze leer luistert om hem daarna weer te vergeten, maar wie
 zich erop toelegt om hem in praktijk te brengen, die zal echt wijs en
 echt gelukkig zijn. ‘Gelukkig dus de mens die U, Heer, onderricht en
 onderwijst in uw wet’.¹³

2. Jij nu, God gewijde, mij dierbare moeder, hebt mij gevraagd van-
 30 uit de armzaligheid van mijn hart een en ander op te schrijven waarmee
 je van tijd tot tijd met de genade van toewijding je geest zou kunnen
 vormen. Maar dan moet ik wel bekennen dat ik, vanwege mijn eigen
 ontoereikendheid, een dergelijke vorming zelf harder nodig heb, vooral
 omdat mijn leven er van buiten niet schitterend uitziet, ik van binnen
 35 niet brand van toewijding en ik geen steun heb aan mijn wetenschap.
 Maar jouw verlangen naar toewijding zet mij er toe aan net zo beschei-
 den aan jouw verzoek gehoor te geven als jij er om gevraagd hebt.

Ik vraag je dus, zeereerwaarde moeder, wees zo welwillend om
 meer waarde te hechten aan mijn goede bedoelingen jegens jou dan
 40 aan het resultaat van mijn werk, en om de waarheid van mijn woorden
 belangrijker te vinden dan de fraaiheid van mijn taal. En vergeef mij en
 neem mij niet kwalijk als ik maar matig aan jouw verlangen tegemoet
 kom, want ik moet het vanwege tijdgebrek door drukke bezigheden
 kort houden.

45 Vooraf geef ik de titels van de afzonderlijke hoofdstukken, zodat je
 wat makkelijker kunt vinden wat je zoekt:

Hoofdstuk 1: Ware zelfkennis

Hoofdstuk 2: Ware nederigheid

10 Met ‘de dingen van de wereld’ zijn de schepselen bedoeld; met de ‘dingen van het
 vlees’ alles wat de zintuigen bevredigt. Uit de manier waarop Bonaventura hier
 spreekt zouden we kunnen afleiden dat hij negatief over deze dingen oordeelt. Voor
 een genuanceerde uitleg, zie blz. 73.

11 Mat. 22,37

12 *Sermones de diversis* 73.

13 Ps. 94,12